

Механізми розвитку промислового виробництва регіону

Узагальнено існуючі та дано власне тлумачення економічних категорій: організаційно-економічний механізм, господарський механізм, економічний механізм. Обґрунтовано методи їх формування, напрями вдосконалення. Розглянуто форми державного регулювання, інструменти ринкової саморегуляції розвитку промислового виробництва.

Ключові слова: промислове виробництво, регіон, механізми розвитку, державне регулювання, ринкова саморегуляція розвитку.

Важливою запорукою економічного зростання є формування ефективних механізмів розвитку промислового виробництва регіону, які б, крім забезпечення стабільного і сталого розвитку, сприяли послідовному та неухильному підвищенню ефективності й конкурентоспроможності господарських суб'єктів промисловості.

В умовах ринку особливого значення набуває визначення конкретних напрямів розвитку цих механізмів, передусім вибір найбільш ефективних форм і методів господарювання з метою створення сприятливого середовища для розвитку промислового виробництва регіону. В системі механізмів розвитку промислового виробництва регіону провідна роль належить організаційно-економічному механізму.

Наукова література і господарська практика до цього часу не дали чіткого визначення сутності організаційно-економічному механізму. Відсутнє визначення цієї категорії навіть у офіційних виданнях: словниках-довідниках, енциклопедичній літературі.

Існуючі тлумачення організаційно-економічного механізму в основному обмежуються лише характеристикою його окремих складових, проте не забезпечують повного розкриття поняття як системи елементів у цілому і не розкривають змісту самого механізму.

В економічній літературі часто ототожнюються такі поняття: організаційно-економічний механізм, господарський механізм, механізм державного регулювання тощо. Організаційно-економічний механізм і господарський механізм взаємопов'язані, але не тотожні поняття. Сьогодні стосовно визначення змісту господарського механізму в економічній літературі існують певні розбіжності. Щодо змісту господарського механізму думки більшості авторів сходяться на тому, що господарський механізм повинен обов'язково охоплювати організаційно-правові, економічні та соціальні аспекти. Вони розглядають господарський механізм не як простий набір форм і методів господарювання, а як їх цілісно сформовану систему.

А.П. Румянцев [1] трактує господарський механізм як спосіб організації виробництва з властивими йому формами і методами, економічними стимулами і правовими нормами.

В.С. Новицький [2] ототожнює господарський механізм з дією економічних законів. Зокрема, він відзначає, що «господарський механізм, будучи сферою практичного використання економічних законів, тим самим в сукупності своїх елементів і форм є об'єктивним механізмом дії системи економічних законів».

В «Економічному словнику-довіднику» (за редакцією С.В. Мочерного) господарський механізм представлений як система основних форм, методів і важелів

використання економічних законів, розв'язання суперечностей суспільного способу виробництва, реалізації власності, а також всебічного розвитку людини й узгодження її інтересів з інтересами колективу, класу, суспільства [3, с. 54].

С.В. Брагінський та Я.А. Певзнер на основі критичного узагальнення трактувань різними дослідниками категорії “господарський механізм” дійшли до висновку, що її основу складає сукупність організаційних структур та конкретних форм господарювання, методів управління і правових норм, за допомогою яких суспільство застосовує економічні закони в конкретних обставинах, що склалися [4].

Необхідно зазначити, що вищерозглянуті підходи до розкриття сутності господарського механізму в основному орієнтовані на плановорегульовану систему господарювання і не враховують інструментів та методів ринкової системи господарювання.

В сучасних умовах важливим напрямом підвищення ефективності та конкурентоспроможності промислового виробництва є формування дієвого господарського механізму. Господарський механізм як економічна категорія об'єднує у рамках цього поняття як конкретні форми господарювання, так і систему виробничих відносин, на яких вони ґрунтуються.

Успішне вирішення завдань, продиктованих ринковими умовами господарювання, вимагає послідовного та цілеспрямованого вдосконалення господарського механізму.

Практика діяльності промислових підприємств засвідчує, що реально сформований господарський механізм суттєво відрізняється від того, який регламентується нормативно-правовими актами. В такій ситуації виникає об'єктивна передумова використання різних принципів при формуванні стратегії розвитку промислового виробництва. З одного боку, окремі керівники підприємств строго дотримуються чинних нормативних актів, галузевих інструкцій тощо і часто не досягають очікуваних господарських результатів. З іншого боку, ініціативні керівники формують розвинуту систему неформальних зв'язків, переступають через діючі правила, але разом з тим досягають високих результатів виробничо-господарської діяльності.

Роль господарського механізму у вирішенні актуальних завдань розвитку промислового виробництва, особливо в умовах невизначеності та глобальних криз (економічної, фінансово-кредитної тощо), вимагає глибшого вивчення його сутності. Як уже зазначалося, до цього часу відсутнє єдине, чітко сформульоване визначення господарського механізму. Існують різні думки щодо його змісту, структури та взаємозв'язку з іншими економічними категоріями.

Можна виділити три найбільш характерні підходи до трактування категорії господарського механізму. Одні автори відносять господарський механізм до категорії економічної теорії, яка відображає певні суспільні відносини. Другі розглядають господарський механізм як категорію конкретної економіки, що реалізується сукупністю чітко визначених форм і методів господарювання. Треті об'єднують у рамках цього поняття як конкретні форми господарювання, так і систему суспільних відносин, на якій вони базуються. Очевидно, що третій підхід до трактування категорії господарського механізму, хоча він і не вичерпний, найповніше відображає його сутність. Господарський механізм – це не просто набір загальних принципів, нормативних та законодавчих актів, методів і прийомів управлінської діяльності, які використовуються у господарській практиці. Переважна більшість їх формалізована у вигляді стандартів, інструкцій тощо, носить директивний характер, реалізується у рамках багаторівневої структури, змінюється з врахуванням появи нових підходів до формування та реалізації промислової політики.

Структура господарського механізму має бути орієнтована на ринкові умови господарювання, відповідати цілям та завданням розвитку промислового виробництва.

Рівень розвитку господарського механізму характеризується його потенціалом, під яким розуміється сукупність організаційної структури і методів управління, матеріальних, уречевлених, інформаційних, трудових і фінансових ресурсів керуючої підсистеми (суб'єкта управління). Потенціал господарського механізму характеризує можливості здійснювати ефективне управління розвитком промислового виробництва регіону у відповідності з пріоритетами та завданням конкретного етапу економічного розвитку. Сучасний господарський механізм діяльності промислових підприємств покликаний забезпечувати дійові внутрішні стимули для його розвитку, спонукати працювати на споживача, економити ресурси, впроваджувати інновації тощо.

Структура господарського механізму складається з окремих відносно самостійних блоків, які перебувають між собою у певному взаємозв'язку (рис. 1).

Для того, щоб господарський механізм став дієвим чинником підвищення ефективності та конкурентоспроможності промислового виробництва, він повинен бути орієнтований на вдосконалення управління економічними процесами, об'єктивно передумовою якого є право підприємств самостійно визначати напрям діяльності, форму господарювання, партнерів, ціну продукції, рівень оплати праці, порядок сплати податків і реалізації взятих на себе зобов'язань.

Економічний механізм – окрема економічна категорія, один із багатьох елементів економічної теорії. Сьогодні в економічній літературі існують різні підходи до визначення цієї категорії. Всі вони розглядають економічний механізм як сукупність певних елементів, що здійснюють вплив на діяльність та розвиток промислових підприємств. На нашу думку, економічний механізм розвитку промислового виробництва слід розглядати як систему економічних, правових та управлінських впливів, яка здатна за допомогою певного набору економічних методів, інструментів та важелів створювати передумови для підвищення ефективності та конкурентоспроможності виробництва.

Разом з тим слід враховувати, що економічний механізм – категорія динамічна. Через зміну пріоритетів держави та регіону та цілей розвитку підприємств на нього постійно здійснюється вплив як ззовні, так і з середини. Тому економічний механізм представляє собою поєднання державного регулювання та ринкової саморегуляції, а ефективність його дії залежить від якості співвідношення цих двох складових.

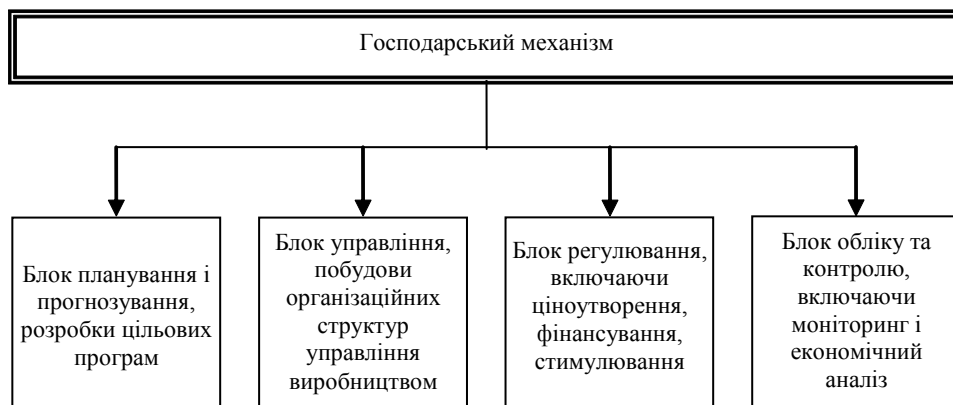

Рис. 1. Структура господарського механізму розвитку промислового виробництва

Система державного регулювання розвитку промислового виробництва повинна мати такі дієздатні інструменти:

- законодавчо-нормативні (закони, укази, постанови, розпорядження);
- адміністративні (контроль, обмеження, дозволи, держзамовлення, захист конкуренції тощо);
- фінансово-економічні (податки, пільги, дотації, мито, акцизи, цінова політика, розподіл ресурсів);
- соціально-економічні (задоволення потреб населення, забезпечення якості та безпечності харчових продуктів, підвищення рівня життя населення, збільшення його купівельної спроможності);
- інвестиційно-інноваційні (цільові інвестиційно-інноваційні програми, фінансування інновацій та пріоритетних напрямків розвитку, контроль за використанням інвестицій, координація реалізації інноваційних програм).

Ефективне використання цих інструментів і важелів дозволяє державі реалізувати функції, що регулюють розвиток промислового виробництва, а саме:

- законодавчо-правову (розробка стабільної, ефективної законодавчо-правової бази, яка забезпечує зацікавленість суб'єктів господарювання в економічному зростанні й розвитку відтворювальних процесів);
- інноваційну (розробка і реалізація державних програм створення вітчизняної високоефективної техніки і технологій виробництва якісної продукції; здійснення заходів з підвищення якості та конкурентоспроможності продукції й контролю за їхньою ефективністю; розробка і впровадження науково-технічних нововведень; формування інноваційних фондів; створення автоматизованих баз даних і систем управління ринковими процесами);
- інвестиційну (виділення державними, територіальними і місцевими органами управління матеріальних і фінансових засобів для створення виробництв нової престижної і високоякісної продукції);
- економічну (встановлення паритету цін на сировину, продукцію, матеріали і засоби виробництва; створення рівних конкурентних умов для підприємств усіх форм власності; впровадження корпоративної культури на підприємствах як економічного чинника їх сталого розвитку; надання дотацій підприємствам під забезпечення випуску продукції підвищеного попиту);
- кредитно-фінансову (забезпечення підприємствам різних форм власності рівних умов при виділенні кредитів);
- податкову (розробка диференційованої шкали податкових зборів залежно від соціальної значимості різних груп продукції);
- соціальну (підвищення життєвого рівня і платоспроможності населення; збільшення частки оплати праці в собівартості продукції; забезпечення раціональних норм харчування);
- екологічну (здійснення заходів по дотриманню підприємствами допустимих норм викидів і скидів у навколишнє середовище; контроль за природоохоронною діяльністю підприємств та дотриманням ними нормальних умов праці і їх покращенням; контроль за якістю та безпечністю харчових продуктів).

За допомогою інструментів державного регулювання держава, крім нормативно-законодавчого забезпечення розвитку промислового виробництва через систему економічних методів (фінансування, інвестування, оподаткування, страхування, тарифне і нетарифне регулювання, кредитування) та важелів (відсоткова ставка; умови кредитування, інвестування, оподаткування; пільги, тарифи, норми і нормативи, обмеження, санкції; податки і відрахування, валютний курс), реалізує загальну державну промислову політику, створює передумови для досягнення економічних інтересів держави.

Система державного регулювання розвитку промислового виробництва, діє в Україні закріплена Господарським кодексом України [5], який вступив у дію з 01.01.2004 р.

Господарський кодекс України повинен забезпечити зростання ділової активності суб'єктів господарювання і на цій основі підвищення ефективності промислового виробництва.

В контексті розвитку промислового виробництва даний кодекс визначає основні засади господарювання, регулює господарські відносини між суб'єктами господарювання: підприємствами, органами державної влади та місцевого самоврядування. У цьому кодексі наголошується, що господарський порядок в Україні формується на основі оптимального поєднання ринкового саморегулювання економічних відносин суб'єктів господарювання та державного регулювання макроекономічних процесів [5, с. 5].

Кодекс визначає основні засоби регулюючого впливу держави на діяльність суб'єктів господарювання, якими є:

- державне замовлення, державне завдання;
- ліцензування, патентування і квотування;
- сертифікація та стандартизація;
- застосування нормативів та лімітів;
- регулювання цін і тарифів;
- надання інвестиційних, податкових та інших пільг;
- надання дотацій, компенсацій, цільових інновацій та субсидій [5, с. 9–12].

Суб'єкти господарювання, зазначені в кодексі, мають право без обмежень самостійно здійснювати господарську діяльність. Разом з тим, держава здійснює контроль і нагляд за господарською діяльністю суб'єктів господарювання у таких сферах:

- за станом і достовірністю бухгалтерського обліку та звітності;
- за додержанням суб'єктами господарювання кредитних зобов'язань перед державою, розрахункової дисципліни, додержанням вимог валютного законодавства, податкової дисципліни;
- з питань додержання суб'єктами господарювання державних цін на продукцію і послуги;
- з питань додержання антимонопольно-конкурентного законодавства;
- за використанням і охороною земель, водних відносин і лісового господарства;
- за використанням та охороною вод і лісів, відтворенням водних ресурсів і лісів;
- за безпекою виробництва і праці, додержанням законодавства про працю, за пожежною, екологічною, санітарно-гігієнічною безпекою, за дотриманням стандартів, норм і правил, якими встановлено обов'язкові вимоги щодо умов здійснення господарської діяльності;
- за якістю і безпечністю продукції та послуг;
- з питань технологічної, економічної, екологічної та соціальної безпеки [5, с. 14].

Підприємство, як зазначено в кодексі, самостійно визначає свою організаційну структуру, встановлює чисельність працівників і штатний розпис [5, с. 40]; має право реалізовувати самостійно всю продукцію, яка не увійшла в державне замовлення або державне завдання, на території України і за її межами, якщо інше не передбачено законом [5, с. 42].

Стосовно прибутків (доходів) суб'єктів господарювання у кодексі вказаний порядок їх визначення. Зокрема в статті 142 зазначено, що прибуток (дохід) суб'єкта господарювання є показником фінансових результатів його господарської діяльності, який визначається шляхом зменшення суми валового доходу суб'єкта господарювання за певний період на суму валових витрат та суму амортизаційних

відрахувань [5, с. 80]. В цій же статті визначено порядок використання прибутку (доходу) суб'єкта господарювання. Разом з тим визначено, що держава може впливати на вибір суб'єктами господарювання напрямків та обсягів використання прибутку (доходу) через нормативи, податки, податкові пільги та господарські санкції відповідно до закону [5, с. 81].

Даючи загальну оцінку, що діє в Україні, системи державного регулювання розвитку промислового виробництва, контури якої зауважити, Господарським кодексом України, необхідно відзначити, що вона зберігає окремі елементи планово-регульованої системи господарювання. Держава, як і раніше, зберігає за собою цілий ряд економічних регуляторів розвитку: ціноутворення, використання прибутків, оплата праці, оподаткування тощо.

Крім Господарського кодексу України, регуляторами розвитку промислового виробництва є Закони України «Про Кабінет Міністрів України» та «Про місцеві державні адміністрації» (табл. 1). Ці закони розмежовують повноваження Кабінету Міністрів України і місцевих органів влади в питаннях регулювання розвитку промислового виробництва.

Як уже зазначалося, економічний механізм розвитку промислового виробництва регіону має являти собою цілісну систему, основними складовими якої повинні бути методи державного регулювання та інструменти ринкової саморегуляції його розвитку. Разом з тим, сьогодні ефективного економічного механізму розвитку промислового виробництва як на державному, так і регіональному рівнях ще не сформовано, методи державного регулювання не досконалі, містять у собі елементи планово-регульованої економіки, а інструменти ринкової саморегуляції розвитку, орієнтовані на постійне стимулювання підвищення ефективності виробництва, ощадливе використання всіх видів ресурсів, запиту ринку, не відпрацьовані.

Нині особливої актуальності набувають питання формування такої моделі економічного механізму, який би стимулював розвиток промислового виробництва, забезпечив йому стабільне становище в конкурентному середовищі. Такий механізм має заохочувати промислові підприємства до раціонального використання ресурсів, зниження витрат виробництва, залучення інновацій у виробництво конкурентоспроможної продукції.

Сучасний організаційно-економічний механізм розвитку промислового виробництва регіону, як сукупність економічних методів та організаційних важелів, повинен забезпечувати належні кінцеві результати діяльності на основі підвищення рівня економічної самостійності підприємств, використання ринкових інструментів господарювання.

В сучасних умовах важливими завданнями побудови ефективно діючого організаційно-економічного механізму розвитку промислового виробництва регіону є:

- формування нових, відповідних вимогам ринку і товаровиробників, виробничих зв'язків в регіоні на основі розвитку спеціалізації та кооперування;
- створення принципово нових організаційних структур у промисловості регіону, які передбачили б об'єднання підприємств незалежно від форм власності, галузевої приналежності, масштабів виробництва тощо, що дасть можливість: підвищити конкурентоспроможність, інноваційність та ефективність виробництва; реалізації цільових програм, проектів; поглибити спеціалізацію та координацію діяльності; активізувати технологічні зв'язки підприємств регіону.

Викладені підходи до трактування сутності і розкриття змісту та структури механізмів (організаційно-економічного, господарського, економічного) можуть бути використані як методичний інструментарій при їх формуванні та вдосконаленні, що загалом сприятиме підвищенню ефективності промислового виробництва регіону.

Таблиця 1

Повноваження державних органів влади щодо регулювання розвитку промислового виробництва

Кабінет Міністрів України (Закон України «Про Кабінет Міністрів України» №279–VI, прийнятий Верховною Радою України 16 травня 2008 року)	Місцеві державні адміністрації (Закон України «Про місцеві державні адміністрації», прийнятий Верховною Радою України 9 квітня 1999 року)
1. <u>Стаття 20</u> – Кабінет Міністрів України забезпечує проведення державної економічної політики, здійснює прогнозування та державне регулювання державної економіки. 2. <u>Стаття 20</u> – Сприяє розвитку підприємства на засадах рівності перед законом усіх форм власності та соціальної спрямованості національної економіки, здійснює заходи щодо демонополізації та антимонопольного регулювання економіки, розвитку конкурентної та ринкової інфраструктури. 3. <u>Стаття 20</u> – Забезпечує розроблення і виконання програм структурної перебудови галузей національної економіки та інноваційного розвитку, здійснює заходи, пов'язані з реструктуризацією та санацією підприємств та організацій, забезпечує проведення державної промислової політики, визначає пріоритетні галузі промисловості, які потребують прискореного розвитку. 4. <u>Стаття 20</u> – Визначає обсяги продукції (робіт, послуг) для державних потреб, порядок формування та розміщення державного замовлення на її виробництво, вирішує відповідно до законодавства інші питання щодо задоволення державних потреб у продукції (роботах, послугах). 5. <u>Стаття 20</u> – Забезпечує проведення державної політики цін, здійснює державне регулювання ціноутворення. 6. <u>Стаття 20</u> – Забезпечує проведення зовнішньоекономічної політики України, здійснює у межах, визначених законом, регулювання зовнішньоекономічної діяльності.	1. <u>Стаття 16</u> – Місцеві державні адміністрації в межах, визначених Конституцією і Законами України, здійснюють на відповідних територіях державний контроль за додержанням виробниками продукції стандартів, технічних умов та інших вимог, пов'язаних з її якістю та сертифікацією. 2. <u>Стаття 18</u> – Об'єднує на договірній основі бюджетні кошти з коштами підприємств для будівництва, розширення, реконструкції, ремонту та утримання виробничих підприємств. 3. <u>Стаття 18</u> – Здійснює в установленому порядку регулювання інвестиційної діяльності. 4. <u>Стаття 19</u> – Забезпечує реалізацію державної політики сприяння розвитку малого бізнесу, надає допомогу підприємцям, які займаються розробкою та впровадженням інноваційних проєктів, виробництвом товарів народного споживання, будівельних матеріалів, наданням побутових, комунальних та інших послуг населенню, підготовкою кадрів. 5. <u>Стаття 21</u> – Вносить пропозиції в установленому законом порядку про зупинення діяльності підприємств незалежно від форм власності у разі порушення ними законодавства про охорону довкілля та санітарних правил. 6. <u>Стаття 22</u> – Сприяє розвитку науки і техніки, реалізації регіональних науково-технічних програм, підвищенню технічного рівня виробництва та якості продукції. 7. <u>Стаття 26</u> – Сприяє зовнішньоекономічним зв'язкам підприємств незалежно від форм власності.

Кабінет Міністрів України (Закон України «Про Кабінет Міністрів України» №279–VI, прийнятий Верховною Радою України 16 травня 2008 року)	Місцеві державні адміністрації (Закон України «Про місцеві державні адміністрації», прийнятий Верховною Радою України 9 квітня 1999 року)
7. <u>Стаття 20</u> – Забезпечує проведення науково-технічної політики, розвиток і зміцнення науково-технічного потенціалу України, розроблення і виконання загальнодержавних науково-технічних програм. 8. <u>Стаття 20</u> – Вживає заходів щодо вдосконалення державного регулювання у науково-технічній сфері, стимулювання інноваційної діяльності підприємств, установ та організацій. 9. <u>Стаття 20</u> – Приймає рішення про обмеження (зупинення) або припинення діяльності підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності у разі порушення ними законодавства про охорону праці та навколишнього природного середовища.	8. <u>Стаття 26</u> – Сприяє розвитку експортної бази і збільшенню виробництва продукції на експорт. 9. <u>Стаття 36</u> – Керівники підприємств, що належать до сфери управління міністерств, призначаються та звільняються за погодженням з головою відповідної місцевої державної адміністрації. 10. <u>Стаття 36</u> – Місцеві державні адміністрації не втручаються у господарську діяльність підприємств, крім випадків, визначених законом. 11. <u>Стаття 36</u> – Керівники підприємств незалежно від форм власності зобов'язані в десятиденний термін надавати на вимогу голови державної адміністрації необхідну інформацію у межах, визначених законом.

Список використаних джерел

1. Рум'янцев А.П. Зовнішньоекономічна діяльність: навчальний посібник / А.П. Рум'янцев. – К.: Вища школа, 2004. – 312 с.
2. Новицький В.С. Міжнародна економічна діяльність України: підручник / В.С. Новицький. – К.: Вища школа. – 2004. – 246 с.
3. Економічний словник-довідник / за ред. С.В. Мочерного. – К.: Феміна, 1995. – 368 с.
4. Брагинский С.В. Политическая экономия: дискуссионные проблемы, пути обновления / С.В. Брагинский, Я.А. Певзнер. – М.: Мысль, 1991. – 300 с.
5. Господарський кодекс України. – К.: Право. 2003. – 196 с.

Горин М.П. Механизмы развития промышленного производства региона.

Обобщены существующие и дана собственная трактовка экономических категорий: организационно-экономический механизм, хозяйственный механизм, экономический механизм. Обоснованы методы их формирования, пути совершенствования. Рассмотрены формы государственного регулирования, инструменты рыночной саморегуляции развития промышленного производства.

Ключевые слова: промышленное производство, регион, механизмы развития, государственное регулирование, рыночная саморегуляция развития.

Goryn M.P. Mechanisms of Region's Industrial Production Development.

Existing and personal interpretation of the following economic categories are given: organizational-economic mechanism, economic mechanism. Methods for their formation and ways of improvement are substantiated. Forms of governmental regulation and instruments of market self-regulation of industrial production's development are reviewed.

Key words: industrial production, region, development mechanisms, government regulation, market self-regulation of development.

Надійшло 23.12.2008 р.